ISSN 2278-8808
UGC APPROVED SR. NO. 45269
SJIF 2016 = 6.177
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

समावे शत शक्षणात शासनाची भू मका

कल्पना शवाजी साळुंके[1] & प्रा. डॉ. सुरेश वठ्ठल पाटील[2]

[1]पीएच.डी. संशोधक, शक्षणशास्त्र वद्याशाखा,यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त वद्यापीठ ना शक

[2]सहयोगी प्राध्यापक, शक्षणशास्त्र वद्याशाखा, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्विद्यापीठ ना शक.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

गेल्या काही वर्षात वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांची संख्या वाढत आहे. त्याच बरोबर या मुलांना शाळेत शकण्यासाठी पाठवण्याचे प्रमाणही वाढत आहे. त्यामुळे या मुलांना शकवण्यासाठी तशा प्रकारच्या प्र श क्षत शक्षकांची, वशेष शक्षण अभ्यासक्रमाची गरज भासते. वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना आ ण व्यक्तींना वद्यमान पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांनी 'अपंग' हा शब्द प्रयोग न करता दिव्यांग हा शब्द प्रयोग केला आहे. अशा दिव्यांग बालकांच्या गरजा लक्षात घेऊन त्यांना सामान्य मुलांच्या शाळेत सामान्य वद्यार्थ्यांसारखे शैक्ष णक सु वधा उपलब्ध करून देणे, इतर वद्यार्थांसारखे निय मत शाळेत हजर राहणे, इतर मुलांसारखे शाळेत बसून शकण्याची संधी उपलब्ध करून देणे.

त्यासोबतच त्यांच्या शारीरिक, मान सक व भावनिक वकास करण्याची संधी देणे म्हणजेच समावे शत शक्षण होय. अशा दिव्यांग बालकांना सामान्य शक्षणात सामावून घेण्यासाठी व वध आयोग, कायदे योजना, धोरण, नियम तयार करून त्यांची अंमलबजावणी केली. यात शासनाची भू मका काय होती. तसेच समावे शत शक्षणासाठी शासनाने केलेले प्रयत्न यांचाही आढावा घेणे गरजेचे ठरते.

समावे शत शक्षणासाठी शासनाने केलेले प्रयत्न :-

१८८७ वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांच्या शक्षणाची सुरुवात :-

भारतामध्ये इ. स. १८८७ मध्ये अमृतसर येथे अंधांची पहिली शाळा 'शार्प मेमोरियल ब्लाईड स्कूल सुरु झाली व त्यानंतर वशेष गरजा असणाऱ्या मुलांना श क्षत करण्याचे प्रयत्न स्वातंत्र्यानंतर शक्षण मंत्रालयाने केले. व त्यांच्या शक्षणासाठी एक वशेष पथक स्थापन केले.

१९५२ मुद लयार आयोग :-

मुद लयार आयोगाने सर्व प्रकारच्या अपंगाना अपंगत्वनिहाय वशेष शाळांमधून शक्षण दिले जावे. अशी शफारस शासनास केली. व त्यानुसार अशा दिव्यांग बालकांना त्यांच्या अपंगाच्या प्रकारानुसार वशेष शाळेतून शक्षण दिले जाऊ लागले.

१९६४ - ६६ कोठारी आयोग :-

भारतीय शक्षण आयोगानुसार सर्व वकलांग वद्यार्थ्यांना सामान्य शाळेत दाखल करून घ्यावे. व तीव्र अपंगत्व असलेलेया वद्यार्थांसाठी जिल्हास्तरांवर वशेष शाळा असाव्यात. अशा दिव्यांग वद्यार्थांना शक वण्यासाठी प्र श क्षत शक्षकांची सु वधा असावी. त्याच बरोबर स्वयंसेवी संस्थांनी अशा दिव्यांग बालकांच्या शक्षणासाठी वशेष प्रयत्न करावे यासाठी शासनाने अशा स्वयंसेवी संस्थांना प्रोत्साहीत करून त्यांच्यासाठी व वध योजना राबवाव्यात.

आंतरराष्ट्रीय कॉव्हेनंट १९६६ :-

आ र्थक, सामाजिक व सांस्कृतिक अ धकारा वषयीचा आंतरराष्ट्रीय कॉव्हेनंट कलन (१) जगातल्या सर्व लोकांना आ र्थक, सामाजिक व सांस्कृतिक वकास करून घेण्याचे स्वातंत्र्य आहे. कोणत्याही परीस्थितीत कनालाही जगण्याच्या साधनापासून वं चत करण्यात येऊ नये.

मानवी हक्क व अपंग व्यक्ती अ धकार १९७० :-

जागतिक स्तरावर१९७० ला मानवी हक्कांची संकल्पना मान्य झाली. तर भारतात १९७४ मध्ये केंद्रीय कल्याण मंत्रालयाने 'अपंग मुलांच्या एकात्मिक शक्षण योजना' घो षत केली व वशेष गरजा असणाऱ्या मुलांच्या समावे शत, एकात्मिक शक्षणास खऱ्या अर्थाने सुरुवात झाली.

सन १९८२ :-

सन १९८२ मध्ये एकात्मिक शक्षण उपाययोजनांचे हस्तांतरण शक्षण वभागाकडे झाले. व सामान्य शाळांमध्ये दिव्यांग मुलांना शकण्याची संधी उपलब्ध झाली.

सन १९८७ :-

दिव्यांगासाठी एकात्मिक शक्षण प्रकल्प :- या प्रकल्पाद्वारे १८ राज्यातील २४२ जिह्यात सामान्य शाळांमध्ये वशेष गरजा असणाऱ्या मुलांची पटनोंदणी झाली.

राष्ट्रीय शैक्ष णक धोरण १९८६ :-

राष्ट्रीय शैक्ष णक धोरणमध्ये दिव्यांगांना शक्षणाबरोबरच समाजात समान वागणूक मळाली पाहिजे. यावर सरकारने लक्ष केंद्रित केले. शारीरिक व मान सक दृष्ट्या दिव्यांग असणाऱ्यांना समाजातील एक घटक मानून त्यांना सामान्य नागरीकांसारखे वाग वले पाहिजे. या राष्ट्रीय शैक्ष णक धोरणानुसार दिव्यांग बालकांना देखील सामान्य मुलांसारखेच समान शक्षण मळेल.तसेच मोठ्या प्रमाणात दिव्यांगत्व असणाऱ्या मुलांना जिल्हा मुख्यालयाच्या ठिकाणी वसतिगृहाची सोय केली जाईल. व त्याच बरोबर वशेष शाळांची देखील तरतूद केली जाईल. या राष्ट्रीय शैक्ष णक धोरणानुसार दिव्यांग बालक आ र्थक दृष्ट्या सबल होण्याकरिता व्यवसाय शक्षण प्र शक्षण दिले जाईल. तसेच दिव्यांग वद्यार्थांच्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी शक्षकांना वशेषतः प्राथ मक स्तरावरील शक्षकांना प्र शक्षकांना दिले जाईल. त्यामुळे वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना शक्षण घेण्यास प्रोत्साहन मळेल.

कृती योजना १९९२ :-

१९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्ष णकधोरणानुसार कृती योजना तयार करण्यात आली. त्यात सामान्य शाळेत येऊ न शकणाऱ्या दिव्यांग मुलांना सामान्य शाळेत शक्षण दिले पाहिजे. त्याला वशेष शाळेत देऊ नये हे तत्व स्वीकारण्यात आले.

व त्यासाठी प्रशासकीय अ धकारी व सामान्य शक्षकांसाठी प्र शक्षण कार्यक्रम तयार करून त्यासंबंधी मार्गदर्शन दिले गेले. त्याच बरोबर वशेष शक्षक व इतर पुनर्वसन व्यायसाय यांच्या प्र शक्षणाचे प्रमाणीकरण व गुणवत्ता निश्चितीसाठी, अभ्यासक्रमाच्या मूल्यमापनासाठी सं वधानिक यंत्रणा स्थापन करण्यासाठी १९९२ मध्ये भारतीय संसदेत भारतीय पुनर्वसन परिषद अ धनिय मत पारित केला गेला. व त्यात सन२००० या वर्षी सुधारणा करण्यात आली. त्यानुसार सामान्य शाळांमधील वशेष गरजा असणाऱ्या मुलांसाठी पूरक सेवा देऊ शकतील अश वशेष शक्षकांना तसेच साधन शक्षांकाना प्र शक्षण देण्याची जबाबदारी भारतीय परिषदेकडे सोप वण्यात आली आहे.

प्रा. राम मेघे शक्षण आयोग १९९२ :-

राष्ट्रीय कृती कार्यक्रम आराखडा, १९९२ च्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने महाराष्ट्रात प्रा.राम मेघे यांच्या अध्यक्षतेखाली प्राथ मक शक्षण आयोग स्थापन करण्यात आला. त्यात दिव्यांग वद्यार्थ्यांच्या शक्षणाची संपूर्ण जबाबदारी शासनाकडे राहील. स्वयंसेवी संस्थांना वशेष शाळा उघडण्यासाठी उत्तेजन व वाव मळावा. तसेच त्यांना अनुदानही देण्यात यावे. सर्वप्रकारच्या वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना प्राथ मक शक्षणाची संधी प्राप्त करून द्यावी. राज्यातील सर्व वशेष शाळांची व प्र शक्षण संस्थांची यादी सर्वसामान्य शाळांमध्ये उपलब्ध करून द्यावी. त्याच बरोबर दिव्यांग बालकांच्या शक्षणासाठी शक्षकांना सेवांतर्गत प्र शक्षणाची सु वधा देण्यात यावी.दिव्यांगांना सामान्य शक्षणातील वषयांऐवजी उपजी वकेसाठी मदतीचे शक्षण देण्यात यावे.

दिव्यांग व्यक्ती समान संधी हक्क १९९५ :-

दिव्यांग असणाऱ्या प्रत्येक बालकाला ते १८ वर्षाचे होईपर्यंत मोफत शक्षणासाठी प्रवेश मळेल. दिव्यांग बालकांना सामान्य शाळांमधील वद्यार्थ्यामध्ये सामावून घेण्यास प्रोत्साहन मळेल. वशेष शक्षणाची गरज असणाऱ्या सरकारी व खाजगी क्षेत्रात वशेष शाळा उभारण्यास प्रोत्साहन देणे. व त्या शाळा देशातील कोणत्याही भगत राहणाऱ्या दिवंग बालकांना प्रवेशासाठी खुल्या असणे.

राष्ट्रीय न्यास अ धनियम १९९९ :-

हा अ धनियम अपंगतेच्या अगदी टोकाच्या अवस्थेत आहे अशा व्यक्तीचे संरक्षण आ ण त्यांच्या हक्कांचे संरक्षण करण्याच्या संबंधातील आहे. राष्ट्रीय न्यास अ धनियम १९९९ चा वशेष गरजा असणाऱ्या मुलांच्या शक्षणाशी थेट संबंध नसला तरी अडथळा मुक्त वातावरण निर्माण करून दिव्यांग व्यक्तीमधील कार्यात्मक कौशल्ये वक सत करून आ ण मदत करण्यास तयार होतील अशा गटांना चालना देऊन जे दिव्यांगाव्हा सहभागाला आ ण ज्यामुळे वातावरण निर्माण करण्यास उत्तेजन मळेल असे कार्यक्रम सुरु करण्यास हातभार लावणे.

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम रूपरेषा २००० :-

राष्ट्रीय अभ्यासक्रम रूपरेषा २००० या अ धनियामा मध्ये दिव्यांग बालकांच्या गरजां वषयी सेवांतर्गत प्र शक्षण कार्यक्रमामध्ये शक्षकांमध्ये संवेदनशीलता निर्माण करणे. दिव्यांग बालकांना उपयुक्त होईल अशा तऱ्हेने वर्गाची अंतर्गत रचना करणे. यांच्यासाठी पूरक अध्ययन साहित्य निर्माण करणे. प्राप्त

माहितीच्या आधारेच त्यांचे मूल्यमापन करणे व मूल्यमापनासाठी वशेष तंत्र व पद्धतीं वकसत करून त्यांचा अवलंब करणे.

महाराष्ट्र राज्य अपंग कल्याण कृती आराखडा २००१ :-

या अधनियमानुसार अपंग व्यक्ती हा शब्दप्रयोग कृती कार्यक्रम आराखड्यात टाळण्यात आला असून वशेष गरजा असणाऱ्या व्यक्ती असा दृष्टीकोन ठेवण्यात आला. वशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना समान शक्षणाची संधी त्याचबरोबर सामान्य शाळेत प्रवेश. तीव्र अतितीव्र अपंगत्व असलेल्या बालकांसाठी वशेष शाळा. इ. चा या कृतिकार्यक्रमात समावेश करण्यात आला. सामान्य शाळेत वशेष गरजा असणाऱ्या वद्यार्थींना प्रवेश दिल्याने समावेशत शक्षणामध्ये 'समावेशत शाळा' ही संकल्पना उदयास आली.व या शाळेत अध्यापना पेक्षा अध्यनाला जास्त महत्व दिले जाते.

अकरावी पंचवार्षक योजना (२००७-२०१२) :-

योजनेच्या मसुदापत्राचे शीर्षक 'वेगवान आण सर्वसमावेशक वकास' असे आहे. त्यानुसार शालेय स्तरावर सर्वसमावेशकता निर्माण करण्यासाठी शासनाने ववध योजनांची अंमलबजावणी केलेकी दिसून येते. म्हणून शालेय स्तरावरील समवेशानासाठी 'समावेशत शक्षण' ही संकल्पना पुढे आली.

भारतीय पुनर्वास परिषद २०१६ :-

समावेशत शाळांमध्ये दिव्यांग बालकांचच्या /व्यक्तीच्या सशक्तीकरणासाठी, तसेच त्यांना शकवीण्यासाठी, त्यांच्याशी बोलण्यासाठी खास प्रकारच प्रशक्षण घेतलेल्या प्रशक्षत व्यक्तीची नेमणूक केली जाईल. ववध तंत्रज्ञानाचा वापर

करून जास्तीत जास्त व्यावसायिक शक्षण दिले जाईल. त्यामुळे दिव्यांग बालकांना आपला आ र्थक वकास साधता येईल.

भारतीय सं वधानाने देशातील प्रत्येक नागरिकाला समान अ धकार दिले आहेत. त्यानुसारच शक्षण घेणे हा प्रत्येक बालकाचा अ धकार आहे. मग तो बालक सामान्य असो की दिव्यांग त्याला आपला अ धकार मळालाच पाहिजे. व त्यातून आपला स्व वकास व त्याच बरोबर समाजाचा वकास घडवून आणला पाहिजे. दिव्यांग बालकांच्या शक्षणासाठी शासनाने व वध कायदे, नियम, धोरणे राबवून दिव्यांग बालकांना /व्यक्तींना समाजाचा एक घटक म्हणून मानाचे स्थान मळवून दिले आहे.व समावे शत शक्षणास प्रोत्साहन व उत्तेजन दिले आहे.

संदर्भ सूची :-

गुल्हाने ग.,धांडे क. (२०१२), 'अध्ययन अक्षमता' नभप्रकाशन, अमरावती.

सोहनी ची., शरोडे संगीता (२०१६), 'समावेशक शक्षण' सु वचार प्रकाशन , पुणे.

सर्व शक्षा अ भयान, 'अपंग समावे शत शक्षण,'महाराष्ट्र प्राथ मक शक्षण, मुंबई.

सांगोलकर अरुण, (२०११), "नवीनजागतिकसमाजातील शक्षणाचे वचारप्रवाह", इनसाईटपब्लिकेशन, ना शक.